

‘Het is zaliger te zenden dan te ontvangen’

Nationaal Archief

Actueel

Hoe televisiepionier Erik de Vries (1912 – 2004) zijn persoonlijke lijfspreuk trachtte te realiseren

Sonja de Leeuw

4

Toen op 2 oktober 1951 de eerste officiële uitzending van de televisie in Nederland de lucht inging, was Erik de Vries de belangrijkste man achter de schermen. Als er één iemand is die heeft ingezien welke mogelijkheden de televisie had om, over grenzen heen, mensen bijeen te brengen, is hij het. Erik de Vries overleed afgelopen april op 91-jarige leeftijd. Zijn persoonlijk archief, dat onlangs aan het Nationaal Archief is overgedragen, staat in het teken van de liefdevolle relatie met 'zijn' medium. Mediawetenschapper en biografe Sonja de Leeuw geeft op verzoek van het *Nationaal Archief Magazine* een voorschot op het unieke verhaal van deze Hollandse pionier.

Om Erik de Vries kon je niet heen. Er zijn weinig mensen die langer zijn dan hij was, 2,02 meter. Zijn rossige haar, zijn magere lijf, de karakteristieke baard op latere leeftijd maakten hem tot een opvallende verschijning, die vooral achter de schermen zijn rol speelde als 'zendmast', zijn voor de hand liggende bijnaam. Dit voorjaar namen zijn vrienden en oud-collega's afscheid van de man die bestempeld werd als de 'Vader van de Nederlandse televisie'. Zijn betekenis in de ontwikkeling van de tv is ongeëvenaard.

Toen Erik de Vries in 1966 de Zilveren Nipkowschijf won, de televisieprijs die jaarlijks door televisierecensenten wordt toegekend, ging hij in zijn dankwoord terug naar uitvinder Paul Nipkow, die – zoals het romantische verhaal gaat – in 1883 op kerstavond moederziel alleen in Berlijn op zijn huurkamer zat: 'En diezelfde eenzame avond tekende hij deze schijf waarop hij Rijkspatent 30105 kreeg. En waarmee de volgende veertig jaar niemand iets wist te doen. Maar die in de daarna komende vijftien jaar evolueerde tot de vorm waarin ik hem voor het laatst tot op vandaag zag. Dat was in 1937 in het Philips-laboratorium; een met 1500 toeren per minuut in vacuüm ronddraaiende staalplaat die ons het mooiste beeld leverde dat toen nog te maken was. 405 lijnen – maar er kon dan ook geen lijn meer bij. En wij moesten zo nodig naar 625 – dag schijf! Je bent in het harnas gestorven.'

Erik de Vries sprak graag over techniek, niet alleen bij officiële gelegenheden. In alle gesprekken die ik met hem voerde, kwam altijd wel een van zijn experimenten aan de orde, uitgevoerd met als doel om de techniek van televisie te verbeteren. Hij genoot intens van een verhoogde etherfrequentie, of van een helder televisiebeeld, zeker als hij daar zelf een bijdrage aan had geleverd. Hij kon zich vereenzelvigen met iemand als Paul Nipkow die de mensheid met een technische uitvinding een stuk op weg had geholpen.

In een uit 1938 daterend stuk dat Erik de Vries schreef voor Philips-medewerkers blijkt dat de techniek hem niet alleen mateloos fascineerde maar ook de basis verschaftte voor de inhoudelijke reikwijdte die hij voor het medium zag en die in de programma's gestalte moest krijgen. Hij geeft eerst een zuiver technische uiteenzetting van de complexiteit van de televisietechniek, en wijst dan op 'het grootste probleem (...) dat van de samenstelling der programma's.' Ondanks optimistische geluiden over haar speedige intrede in de Nederlandse huiskamers,

was de televisie er volgens hem nog lang niet. De complexe techniek maakte het medium ook bijzonder kostbaar. Bovendien, aan techniek alleen had je volgens De Vries weinig. Vanaf de eerste experimenten was hij zich ervan bewust dat de techniek een cultureel doel kon en dus moest dienen.

Eindhoven als centrum van de wereld

Toen Erik de Vries in 1966 de Zilveren Nipkowschijf in ontvangst nam had hij zijn belangrijkste werk voor televisie al achter de rug, al bleef hij lang actief, altijd geïnteresseerd in alles wat mensen bewoog, en in het beeld en het woord. Hij groeide op in een vrijzinnig milieu waarin politiek en cultuur vanzelfsprekend waren. Zijn vader, Klaas de Vries, voerde als Amsterdams gemeenteraadslid van de Vrijzinnig Democratische Bond strijd voor de oprichting van openbare scholen en geloofde heilig in de weg van onwetendheid naar kennis. In het niet-verzuilde gezin De Vries kon de moderniteit zonder obstakels haar intrede doen. Door vaders positie kwam de jonge Erik regelmatig in de Stadschouwburg en in het Olympisch Stadion waar voor notabelen toen nog een vaste plaats was gereserveerd. Hij hield er zijn belangstelling voor sport (al haatte hij het om het zelf te doen) en voor kunst aan over.

Toen hij twaalf jaar oud was bouwde hij zijn eerste radiokristalontvanger, waarvoor hij een koptelefoon in zijn hoofdkussen monteerde om ook 's nachts te kunnen luisteren. Op 27 april 1924 ving hij er een verslag van de voetbalwedstrijd Nederland-België in Antwerpen mee op, gecodeerd. Toen wist hij nog niet dat hij nog geen dertig jaar later, op 19 oktober 1952, zelf een voetbalwedstrijd tussen de twee buurlanden vanuit Deurne als televisieregisseur live de huiskamer in zou sturen.

De Vries' carrière was zonder twijfel geheel anders verlopen als hij niet direct na zijn middelbare school in 1930 bij het wereldberoemde Natuurkundig Laboratorium (het NatLab) van Philips in Eindhoven aan de slag had kunnen gaan. Hij werd aangenomen op de radioafdeling waar hij als technisch assistent hielp met het bouwen van zenders. Tot aan het eind van zijn leven bleef hij er verbaasd over dat het geluk hem gegeven was 'te mogen werken op dat fantastische, grootste laboratorium ter wereld.' Hij voelde zich al gauw erg thuis op dat 'vierlandenpunt van wetenschap, industrie, techniek en kunst.' De technisch ingenieurs gaven hem →

als 'leek' de ruimte om de techniek inhoud te geven. Op de deur van zijn werkkamer prijkte de slogan 'het is zaliger te zenden dan te ontvangen.' De Vries bracht dat letterlijk in de praktijk. De wereldradiozender die hij bouwde, riep hij zelf om in alle talen van de landen waarin de zender te horen was en hij draaide er zijn eigen platen bij. Het NatLab als technische speeltuin, maar wel met iemand aan de knoppen die oprecht geïnteresseerd was in zijn gehoor. De Vries riep de luisteraars op om te berichten over de ontvangst. Communicatie, de mogelijkheid tot contact over grenzen, dat werd zijn doelstelling.

Cultuuroptimist

In het NatLab maakte De Vries ook het allereerste televisiebeeld, een opname van de binnenplaats van het NatLab door het raam van kamer 103 (de studio). Hij maakte vervolgens een programmaatje waarin juffrouw Speenhof van de administratie figureerde en liet op de binnenplaats van het Lab technici een voetbalwedstrijde

spelen tegen ingenieurs met een witte papieren bal. Dat was in 1935 en vanaf dat moment was hij gegrepen.

De Vries ontwikkelde in de volgende jaren in Eindhoven verschillende televisie-experimenten en hield de eerste openbare demonstraties van het nieuwe medium in de Utrechtse jaarbeurs in 1938, tien dagen lang. Op de bovenste verdieping van het hoofdgebouw aan het Vredenburg was een kleine studio ingericht met één camera. In een van de expositieruimten waren televisie-ontvangers opgesteld die allemaal gevoed werden vanuit de studio. Een voorstelling duurde vijftien minuten en werd elk half uur herhaald. Programmaleider, cameraman, omroeper en regisseur was Erik de Vries. Hij haalde bijna alle toenmalige cabaretiers voor de camera behalve Louis Davids, die niet wilde: 'Ik ga daar mijn eigen concurrent worden.'

Philips bracht Erik ook de wereld over en vergrootte zijn horizon. Met de televisiekaravaan – om radiotoestellen te verkopen en televisie te

demonstreren – trok hij langs vele Europese steden, met name op de Balkan. In 1939 trad hij uit Philips' dienst om op de Balkan voor Associated Correspondence te werken. Toen de oorlog uitbrak en verschillende routes naar Nederland waren afgesloten kwam hij via omwegen in Nederlands-Indië terecht. Hij werkte in Indië kort als filmmaker en kwam daarna als krijgsgevangene in een Jappenkamp terecht. Een cruciale periode in zijn leven waarvan hij een dagboek bijhield dat in *De Gids* is gepubliceerd. In elk gesprek kwam Indië aan bod, al was het maar om te kunnen zeggen dat hij nooit honger had (afgeleerd in het kamp) en om de liedjes opnieuw te zingen die hij in het kamp had geschreven ten behoeve van de kampcabaretgroep. Hij hield er de heilige overtuiging aan over dat nieuwsgierigheid een bron van geestkracht is en formuleerde in een van die kampliedjes zijn levensmotto: 'Want de idee van de macht hier op aarde, wint het nooit van de Macht der Idee...'

De Vries hield tijdens zijn Indische kamptijd een dagboek bij dat later is gepubliceerd. Blijkens dit 'solicitatiebrieftje' dat bewaard is gebleven liet de komst van de tv hem ook toen niet los.

ANNIE M. G. SCHMIDT

BERKEL-RODENRIJS,
Rodenrijseweg 185
Tel. K 1891-599 2539
Giro 375849

14 aug '62

lieve Erik,

Hij heb het serieus rittern
proberen maar het gaat niet.
althans ik kan het niet.

Weer een van die ideeën die zo
leuk zijn maar ondoenlijk blijken,
als je er niet je neus op wordt
gedrukt

Waarom het niet gaat?

1. een dramatisch product van
een half uur met een scherpe
crisis na precies 25 minuten,
zo iets vereist een techniek
die ik niet op kan brengen

bepaald nog niet aan het beeld dat De Vries van het medium had en dat hij omschreef in termen van niet alleen 'ver-tonen', maar ook 'ver-zien' – overigens de letterlijke vertaling van het woord televisie.

Het tragische is dat De Vries in 1953, toen de televisie officieel in Nederland werd ingevoerd als onderdeel van het bestaande radiobestel aan de kant werd gezet. Voor een 'niet-omroepman', of liever een vertegenwoordiger van de industrie, was in het benauwde verzuilde omroepwereldje van destijds geen plaats meer. Het lijkt er bovendien op dat zijn wereldse ideeën over het nieuwe medium nog veraf stonden van de kleine (verzuilde) huiskamer waarop de omroepen hun programmering het liefst afstemden. De teurstelling bij De Vries was groot. Hij was nooit een man van de verzuiling geweest en moest nu ervaren hoe het belang van 'zijn medium' ondergeschikt werd gemaakt aan het verzuilde omroepbelang. De kranten spraken er schande van: 'Iedereen die nu op een regiestool in de tv-studio te Bussum zit heeft het van hem geleerd', er dreigden zelfs Kamervragen. Er was immers maar één persoon in Nederland die werkelijk verstand had van televisie en dat was Erik de Vries. De roep om een 'centrale figuur' in krant en weekblad werd door de regering niet gehoord. De televisie was terug bij af.

Verantwoord amusement

Waar de geïnstitutionaliseerde televisie het wiel, althans gedeeltelijk, opnieuw ging uitvinden, keek De Vries vooruit, zoals hij altijd met televisie de vooruitgang voor de menselijke soort voor ogen had gehouden en daarmee voorop liep. Vanaf dat desastreuze najaar van 1953 ontwikkelde hij zich tot vernieuwer en inspirator van de 'wereldtelevisie' in en buiten Nederland. Hij hielp Costa Rica en de Antillen bij de ontwikkeling van televisie in brede zin; hij werkte als adviseur voor de regering en bracht een aantal spraakmakende programma's en programmaformats op zijn naam.

De sterkste band ontwikkelde hij met de IKON, de interkerkelijke zendgemachtigde, waarvoor hij vanaf 1954 dertig jaar werkte, als adviseur in vaste dienst en als freelance regisseur. De IKON ontwikkelde zich geleidelijk tot een omroep die geëngageerde televisie maakte over mens en wereld en daarom voelde Erik de Vries zich daar als principieel ongelovige toch thuis. De eerste televisie-uitzendingen bestonden echter uitsluitend nog uit aangeklede registraties van

'Pension Hommeles' van de VARA, was de tv-hit uit de jaren '50. Publiciteitsfoto van de hoofdrolspelers uit het 'muzikale blijspel': Donald Jones [die eveneens in 2004 is overleden], Maya Bouma, Roekie Arends en Henk Janmaat.

De Vries werkte veel met de schrijfster van 'Hommeles', Annie M.G. Schmidt. Het geijkte tv-concept waarin zich binnen 30 minuten een dramatische of humoristische verwickeling ontrolt, was voor Schmidt in 1962 nog een onmogelijke opgave.

Toegang

Particulier archief Erik K. de Vries, 2.21.327
Alle afgebeelde stukken zijn afkomstig uit zijn privé-collectie die nog geïnventariseerd wordt. Het audiovisuele archief van De Vries is ondergebracht bij het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid: www.beeldengeluid.nl